

Fitis-interview 6

Daar waar Badhoevedorp tegen de grote stad Amsterdam leunt, woont Bert Jan Bol. Met uitzicht over de Ringvaart en aan de achterzijde royaal veel groen dat de luchthaven Schiphol verbergt. Dit deel van de droogmakerij Haarlemmermeer is de achtertuin van de hoofdstad. Een achtertuin met veel maatschappelijke functies: Schiphol, de groeikern Hoofddorp, recreatiegebied, industrie en redelijk wat agrarische voorzieningen. Maar ook met een naar verhouding zeer rijk vogelleven. Bert Jan Bol weet daar alles van. Vooral roofvogels en uilen hebben zijn speciale belangstelling. Drie-en-een-half uur vult hij moeiteloos met prachtige verhalen over zijn bevlogen betrokkenheid bij de roofvogels in de Meer. De 'uilenman van de Haarlemmermeer' aan het woord.

Bert Jan Bol, ransuilliefhebber in hart en nieren De eisen van de onderzoeker en de emoties van de vogelaar

„De meeste mensen verwachten het niet. Bij de Haarlemmermeer denken ze aan een polder met wat boeren, wat tuinbouw en een vliegveld. Landschapelijk is het ook helemaal niet zo aantrekkelijk. Toch zitten hier veel vogels. Heel veel vogels. Okee, het is niet leuk om een wandeling te maken langs de snelweg. Maar als je daar zeven paartjes Sperwer ziet, is dat toch aardig. Vooral Schiphol is een rijk vogelgebied. Het luchthaventerrein is in de regio heel bijzonder. Hier wordt het gras op 15 centimeter hoogte gemaaid om meeuwen en Kieviten te weren. Ideaal voor de muizenstand! En waar muizen zijn, daar zijn roofvogels. In de hete en droge zomer van 1995 zaten op Schiphol overal muizen. O-v-e-r-a-l. Als je uit je auto in het gras stapte, zag je ze overal wegschieten. Met als gevolg: gigantische aantallen roofvogels.” Bert Jan Bol kan er nog steeds niet over uit. Wanneer hij terugdenkt aan dat ene moment, straalt de verwondering opnieuw uit zijn ogen. „Op een dag was ik daar en die hele startbaan zat vol valken. Ik heb nog nooit zoveel valken bij elkaar gezien. Allemaal zo'n beetje in het midden. En het was net het verhaal van de Rode Zee, die zich opende. Telkens wanneer er een vliegtuig aankwam, zag je al die valken naar de kant gaan. Was het vliegtuig voorbij, dan kwamen ze allemaal weer terug. Weer naar het midden van die baan. Een onvergetelijk gezicht.”

Hij is opgegroeid in de Haarlemmermeer. Bij de zandput Nieuwe Meer heeft hij zijn vogelkennis opgedaan. Die verzamelde gegevens gaf hij door aan SOVON-coördinator Joop Buker, die zich in de jaren zeventig volop met roofvogels bezig hield. Vanaf 1985 ging Bol hem assisteren bij het controleren van nestkasten en het ringen van jongen. De allereerste nestkasten die Buker begin jaren zeventig ophing in de Haarlemmermeer waren houten bierkragen van Heineken. De tussenschotten werden eruit geslagen, een voorplankje ertegen en het werkte perfect. Er hing toen menig bierkrat in de boom," weet Bol uit overlevering. Van Buker heeft hij die tik voor roofvogels geërfd.

Toen Buker eind jaren '80 stopte, heeft Bol de nestkasten in de Haarlemmermeer overgenomen. Waarom? Hij woonde nu eenmaal in de Haarlemmermeer. Belangrijker was echter dat de Haarlemmermeer een van de eerste gebieden in Nederland was waar al sinds het begin van de jaren zeventig met nestkasten werd gewerkt. „Het zou jammer zijn om zo'n lange reeks met gegevens over Torenvalken in de droogmakerij te stoppen," meende Bert Jan Bol. En dus ging hij aan de slag. Eerst drie jaar in samenwerking met Luit Buurma, met wie hij in die tijd alleen jongen ringde. Daarna kreeg hij een vergunning voor het ringen van adulte vogels. En zoals dat wel vaker gebeurt met fanatieke vogelaars: het werk liep uit de klauwen. Er kwam steeds meer bij.

Bert Jan Bol met één van zijn "vangsten", een vrouwtje Torenvalk.

Met een vaste kring van helpers zette hij zich aan het torenvalk-onderzoek. De veronderstelling was toen nog, dat de Haarlemmermeer met zo'n 40 nestkasten qua broedmogelijkheden wel verzadigd was. Bewezen was er echter niets. Bol besloot het aantal kasten te verdubbelen van 40 naar 80. En zie. De bovengrens bleek nog lang niet te zijn bereikt. Het aantal broedparen verdubbelde bijna en ging van 30 naar 50. Met andere woorden: er was voldoende ruimte voor Torenvalken, maar er was onvoldoende broedgelegenheid. Overigens lijkt daarmee de grens bereikt. Sinds '93 is de omvang van de populatie stabiel.

Het was Bol al snel duidelijk dat het geen zin heeft definitieve conclusies over de roofvogelsituatie op een bepaalde plek na één jaar te trekken. De stand is zo afhankelijk van de muizencyclus, dat pas na voltooiing van zo'n cyclus waardevaste conclusies kunnen worden getrokken. Het beste is twee cycli te doorlopen en die jaren te vergelijken. Bekend is dat na een topjaar van muizen een daljaar volgt, daarna een populatie-opbouwend tussenjaar en vervolgens weer een topjaar. Pas na zes jaar is er met meer zekerheid iets te zeggen over de ontwikkeling van een roofvogel- of uilensoort. In die fase zit Bol nu.

Dit jaar heeft hij 45 legfels van Torenvalken in de polder. Zo'n 175 jongen hebben een ring gekregen. Ook de meeste ouders heeft hij in zijn handen gehad, want Bol rust niet, voordat hij alle benodigde gegevens verzameld heeft. Maar hij zal nooit zeggen, dat hij *alles* weet van de Meerse populatie. Elk jaar mist hij drie tot vijf paar, die hij niet kan plaatsen. Waar komen ze vandaan? Waar hebben ze gebroed? Tot zijn grote irritatie moet Bol het antwoord schuldig blijven. De 'wilders', die zich ergens verbergen in een natuurlijk nest, zorgen altijd voor verrassingen en maken de gegevens van de onderzoeker minder compleet. Voor een perfectionist als Bol is dat op zijn zachtst gezegd 'heel vervelend'. Want waar heeft toch dat vrouwtje gebroed in die twee jaar, dat hij haar niet gevangen heeft? Daarom ook heeft hij het liefst terugmeldingen van levende valken. Hij heeft meer belangstelling voor levende valken dan voor de sterfgevallen, want er is nog weinig bekend over de groep volwassen valken die niet wordt teruggemeld. De vraag is steeds: waar zitten die levende valken? „Als meerdere ringers net als ik volwassen valken zouden vangen dan zou het beeld van de jaarlijkse overleving en de verspreiding van de valken wel eens heel anders kunnen worden,” denkt Bol. De onderzoeker probeert eerst en vooral de broedparen te identificeren. Broedende vrouwtjes zijn met een schepnet nog wel eens te verschalken, maar de mannetjes laten zich niet zo gemakkelijk vangen. Vooral niet, als ze al een keer eerder in zijn handen zijn gevallen. De tweede kalenderjaars,

'die het nog niet eerder met mij aan de stok hebben gehad', lukt goed. Oudere mannetjes krijg je echter bijna niet meer te pakken. Hij zegt het met een soort van trots, waaruit respect spreekt voor de vogel, die niet met zich laat sullen.

Over de overlevingskansen van vrouwtjes heeft hij een compleet beeld. Die gegevens krijgt hij namelijk wel. Zijn ze jong en onervaren, dan vliegen ze spontaan en vol overgave het net in. Bol weet ook hoe de meer ervaren vrouwtjes Torenvalk reageren. „Ze horen wat, kijken vanuit de nestkast naar beneden en zien het net. 'Shit', denken ze. 'Nee, hè, daar staat ie weer'. Die blijven binnen, zetten hun rug tegen de kast, houden de klauwen grijpklaar en dan moet je even voorzichtig zijn om te voorkomen dat de eieren beschadigd worden.” De mannetjes zijn een groter probleem. Die komen alleen een prooi brengen en zien de inmiddels bekende vangkooi. 'Die vlieger gaat niet op', zie je ze denken. Experimenten met grotere prooien als woestijnratten hielpen evenmin. Zelfs al barsten ze volgens Bol 's winters van de honger, dan nog laten deze oude, ervaren mannetjes zich niet vangen.

Bol weet zeker dat sommige valken hem herkennen. Sommige nestkasten heeft hij *incognito* gecontroleerd en dan nog hangen sommige valken ogenblikkelijk alarmerend boven hem. „Ze reageren echt op mij, want de boer die bij de kast staat krijgt geen reactie.” Andere valken, zegt hij, nemen hem in de maling. „Ze hebben soms gewoon schijt aan je. Dat stralen ze helemaal uit. Zo van: wat ben je toch een sukkel. Op een keer had hij die muis gezien. Dat herken je. Hij gaat met zijn kop knikken, een beetje in de veren pluizen, weer kop-knikken; kijkt eens naar de kooi, naar de auto. Na drie kwartier beweegt ie en denk je 'nu gaat het gebeuren'. Hij kan alle kanten op en wat doet ie? Hij vliegt recht over de auto weg. Alsof hij wil zeggen: bekijk jij het maar. Eerst denk je, shit, maar aan de andere kant mag ik dat wel. Zo'n beest is hartstikke slim.”

Ondanks het feit dat hij dit werk al ruim zeven jaar doet, ondanks het feit dat hij in die tijd al meer dan 1200 nestjongen en 700 volwassen valken in zijn hand heeft gehad, blijven er vraagtekens. Waar blijft een groot deel van de jonge vogels bijvoorbeeld? Vorig jaar heeft hij 175 jongen geringd. Dan verwacht je dat een deel daarvan in de Haarlemmermeer blijft hangen. Nee hoor, bijna alles trekt weg. Bert Jan Bol: „Maximaal zes procent doet het jaar daarop mee aan de voortplanting in het eigen gebied. Dit betekent ook dat als je een slecht broedseizoen hebt, je dat niet per se het jaar daarop hoeft te merken in de eigen populatie. Dat maakt niet veel uit. Het zijn vrijwel allemaal nieuwkomers van elders.” Evenzo heeft het hem verbaasd dat terugmeldingen van door hem geringde jongen vorig jaar vooral uit het

zuidwesten kwamen. „Dat is op zich gek, want ik ving zelf veel vogels uit België, die dus richting het noorden zijn gegaan. Vorig jaar heb ik toch al gauw tien Belgen gevangen.”

De jaarlijkse overleving en de verspreiding in de regio zijn de belangrijkste onderzoeksdoelen van Bol. Daartoe vangt hij het hele jaar door Torenavalken en Ransuilen. Hervangen van zijn eigen beesten noemt hij de kracht van zijn onderzoek. Dat geeft de echt waardevolle informatie. Hij wil weten of er elk jaar dezelfde broedparen zijn; of vroege paren meer succes hebben; of oudere paren succesvoller zijn; enzovoorts. *En passant* verzamelt hij met zijn medewerkers ook gegevens over Kerkuilen, Steenuilen, Sperwers en Buizerden. In totaal 'beheert' hij wel zo'n 180 nestplaatsen. In deze omvang is het vogelonderzoek een klein bedrijf, waar Bol alleen al meer dan 700 uur per jaar in steekt. Allemaal liefdewerk, oud papier. Op zich vindt hij dat niet erg. Het ergste is dat hij voortdurend tijd te kort komt. Tijd om te publiceren bijvoorbeeld.

„Daar komen we op mijn zwakke punt. Ik publiceer veel te weinig. Maar ik ben ook een echt veldbeest. Als er effe tijd is, moet ik het veld in. Verder sta ik 28 uur per week voor de klas. Tijd om alle verzamelde gegevens in artikelvorm te zetten is er dan nauwelijks meer. Daar komt nog bij dat je gaat schrijven op het moment dat je denkt te weten, hoe iets zit. Maar ik heb wel eens de indruk dat hoe meer je bezig bent, des te minder je weet. Toch ben je verplicht te publiceren als een soort compensatie voor al het 'leed' dat je hebt aangericht. Je hebt die vogels gevangen en daardoor stress veroorzaakt bij die beesten. Al denk ik wel eens dat ik vaak meer stress heb dan zij.”

Stress heeft Bol voornamelijk van een van zijn laatste activiteiten. Teneinde het leven van de Ransuil beter in beeld te kunnen brengen, heeft hij bij wijze van experiment een aantal dieren voorzien van vleugelmerken. Daar is twee jaar denken en voorbereiding aan voorafgegaan. In die tijd heeft hij ervaren dat ransuilen zo mogelijk nog slimmer zijn dan Torenavalken. „Je vangt ze eens en dan haast nooit meer,” is zijn stellige overtuiging. Welke vangstmethode je ook gebruikt. Vandaar dat hij zijn toevlucht heeft moeten nemen tot het gebruik van vleugelmerken.

Hoewel hij inmiddels positieve resultaten heeft behaald, klinken in zijn stem nog steeds twijfels door. Hoever mag een onderzoeker gaan? Mag je een vogel zo'n merk geven? Welke gevolgen heeft dat voor de vogel? Uiteindelijk heeft hij ontdekt dat je uitsluitend in de praktijk kunt uitzoeken of het zinvol is of niet. „Ik heb er slapeloze nachten van gehad. Want je wilt niet dat die beesten dood uit de boom vallen. Je vraagt je af waar de grens ligt.

Als vogelliefhebber moet je een stap zetten. En ga je dan niet over de grens heen? Hier lopen de problemen van de onderzoeker over in de emoties van de gewone vogelaar. Ik ben een ransuilliefhebber in hart en nieren. Heb elke dag gekeken hoe het met twee proefuilen ging. En gelukkig is het goed gegaan, ten minste tot het moment dat ze de slaappleaats verlieten. Daarna heb ik ze niet meer gezien.”

Als het vleugelmerken lukt, overweegt Bert Jan Bol zijn onderzoekswerk toe te spitsen op het leven van de Ransuil; daar al zijn tijd aan te besteden. Want voor een vogelonderzoeker is dit een vrijwel braakliggend terrein. Bert Jan Bol is momenteel de enige vogelonderzoeker in Nederland die op grote schaal Ransuilen vangt. Als zodanig weet hij dat er nog veel te onderzoeken is. En hoe moeilijk het is. „Ransuilen stellen je voortdurend voor problemen. Het eerste jaar van je onderzoek ben je bezig met het seksen en het uitzoeken van de leeftijd van de gevangen beesten. Dat zeg ik wel zo makkelijk, maar daar ben je dus een jaar mee kwijt. Daarna loop je weer tegen andere problemen op. Je bent met deze beesten constant bezig problemen te tackelen. Maar dat is juist het leuke van dit soort onderzoek.”

Het loslaten van het onderzoek naar de Torenavalken is echter allesbehalve eenvoudig. Ze blijven trekken. En wanneer plots in Hoofddorp een zevendejaars vrouwtje Torenavalk opduikt, dat hij wel kent maar al die jaren niet heeft gezien, dan slaat zijn hart een slag over en praat hij over het ‘moordwijnje’ dat hem verblijdt met weer nieuwe gegevens. Stoppen met Torenavalken betekent bovendien een gat in zijn grafieken. Een beetje onderzoeker wil dat niet op zijn geweten hebben. Die zet er definitief een punt achter. Maar zover is Bert Jan Bol nog niet.

Er zijn telkens nieuwe uitdagingen. Ook al die Sperwers bijvoorbeeld, die sinds enkele jaren opduiken, zijn interessant om te volgen, want ze hebben voor 1990 nog nooit in de polder gebroed. Daarom doet hij die Serwers er ‘zomaar’ bij. Zonder een echt omschreven onderzoeksdoel. Desondanks signaleert hij een onstuitbare groei. Coen Looij en Piet van Vliet signaleerden in 1991 een ouderpaar met twee niet-vliegvlugge jongen. In mei 1994 ontdekte Bol het eerste nest. Daarna is het snel gegaan. In 1997 zijn er in de regio al 20 nesten met zo’n 70 geringde jongen. Ze broeden zelfs in de buurt van villawijken. Hun favoriete plaatsen bevinden zich echter langs de snelweg. Een beetje bij de mens vandaan. Zo’n ontwikkeling is leuk om te blijven volgen. Zoals er op vogelgebied heel veel leuk is in de Haarlemmermeer. Vraag het Bert Jan Bol en hij houdt niet meer op met praten.

Jan Kuys